

La igualtat sense complexos: oportunitats i mobilitat social

CARLES RIVERA

Economista i professor associat de la UPF

Superades de manera desacomplexada aquelles propostes igualitaristes, tan absolutes com ingènues, el reconeixement que haurem de conviure amb una distribució més o menys desigual de les rendes econòmiques i dels patrimonis és un punt de partida situat al bell mig del sentit comú a l'hora de preguntar-nos quines són les desigualtats que podem admetre però que alhora ens permetin seguir avançant cap a una societat més justa. És aleshores quan la igualtat d'oportunitats i la mobilitat social adquireixen tot el seu potencial alliberador: la mobilitat s'incrementa quan reduïm la desigualtat.

L'èmfasi de l'esquerra en combatre les desigualtats sovint ha estat deslegitimada des de posicions conservadores amb arguments que han intentat associar els anhels igualitaristes de l'esquerra amb un igualitarisme de resultats absolut, injust i, en la pràctica, impossible d'assolir. En aquest punt, cal reconèixer que des de l'esquerra no hem estat prou capaços de respondre de manera efectiva a aquest embat ideològic. En alguns casos, per qüestions relacionades amb el domini de la comunicació i el seu marc, com ens diria Lakoff (2004). Però en bona mesura, les dificultats per respondre a aquest embat han radicat també en una certa debilitat en l'explicació de la concreció i aplicació pràctica d'alguns dels principis que han estat l'essència del pensament d'esquerres, com ha succeït amb el concepte d'igualtat.

A les proclames del tipus “volem societats més igualitàries” o “l'Estat ha de combatre les desigualtats”, ràpidament ens han dit: “i per què és injusta la desigualtat?”. O també: “és just que gaudeixin de la mateixa renda una persona que ha decidit dedicar-se a la contemplació i una altra que ha arriscat tots els seus estalvis en un petit negoci?”. O, en el context nord-americà, la pregunta de manual entre els filòsofs polítics ha estat “s'han de subvencionar els surfistes de Malibú?”.

En aquest punt es fa evident la necessitat de concretar i especificar quines implicacions té per a l'esquerra la “defensa de la igualtat” o el “combat de les desigualtats”. A què ens referim? Quina igualtat? Igualtat de què? Amb quines polítiques? Des del meu punt de vista, cal un esforç per tenir respostes clares i desacomplexades a aquestes preguntes si creiem –i així ho crec– que continua tenint sentit un discurs i unes polítiques inspirades en una concepció igualitarista que ens permetin avançar cap a una societat més justa.

No detallarem, en aquest paper, els arguments i les realitats que ens convencen que l'igualitarisme estricte o absolut no és factible i, encara que ho fos, probablement des d'un punt de vista de justícia social, tampoc desitjable. Superat aquest igualitarisme absolut i, per tant, reconeixent que la nostra societat haurà de conviure amb una distribució més o menys desigual de les rendes econòmiques i dels patrimonis, la pregunta doncs podria ser: quines desigualtats podem admetre? Aquesta ha estat una qüestió abordada per la filosofia política contemporània i, especialment des de les contribucions de Rawls, tenim alguns elements per considerar possibles respostes. Segons el segon principi de justícia de Rawls (1971), les desigualtats socials i econòmiques han de disposar-se de tal manera que a) repercutixin en el major benefici dels menys avantatjats, i b) siguin lligades a càrrecs o posicions assequibles per a tots en condicions de justa igualtat d'oportunitats.

Estem, doncs, davant de dos tipus de consideracions: en primer lloc, sobre el resultat final de la situació de desigualtat a la que s'arriba. En segon lloc, sobre la manera o el procés que origina una determinada situació de desigualtat.

Sobre la primera qüestió, té interès que ens preguntem si, com ens diria Rawls, estem d'acord en admetre aquelles desigualtats generades per un sistema econòmic i productiu que permet, en teoria, que el pastís a repartir sigui més gran, de manera que els més desafavorits rebran més del que rebrien amb un sistema que només es preocupés per la igualtat estricta. Simplificant, si estem d'acord amb Rawls, preferiríem un sistema on el ric obté 7 i el pobre obté 4, que un altre on cadascú n'obté 3. En efecte, la desigualtat perimetria, en aquest simple exemple, que el més desafavorit tingui 3 menys que el ric, però 1 més del que tindria si forcéssim l'estricta igualtat. Acceptem aquesta desigualtat?

Però per respondre aquesta pregunta probablement necessitem dir alguna cosa, com dèiem en segon lloc, sobre la manera o el procés que ha originat la situació de desigualtat. Sobre aquest punt, els sociòlegs ens han proporcionat moltes pistes gràcies a l'estudi de l'estratificació social i dels mecanismes que hi intervenen. Hi ha prou evidència empírica per reconèixer factors que, sobretot, tenen a veure amb els diferents rols que les persones ocupen en l'estructura ocupacional, en el món del treball. Així, per dir-ho de forma simple, les persones gaudeixen de diferents rendes perquè ocupen diferents llocs de treball que estan retribuïts de forma desigual. Per a Rawls aquestes desigualtats són justes, sempre i quan existeixi una 'justa igualtat d'oportunitats' en l'accés a les posicions que originen les diferències. Estem davant doncs, d'una de les condicions més emprades per acotar i concretar el concepte d'igualtat: la distribució d'oportunitats.

En el debat ideològic, la igualtat d'oportunitats sovint ha estat la solució per rebatre les sospites –fundades o no– que sempre ha despertat l'igualitarisme de resultats. Aquest darrer ha estat associat –a vegades de forma gens rigorosa i sovint malintencionada– a experiències de règims comunistes i no democràtics. Hem sentit sovint “igualtat sí, però d'oportunitats”, fins i tot des de posicions conservadores i neoliberals que s'han aferrat al discurs de les oportunitats per legitimar les seves proclames d'Estat mínim i *laissez-faire*, vestint-

les d'una pretesa concepció de justícia social.

Amb pretensions similars, hem vist barrejats conceptes com “igualtat d'oportunitats” amb d'altres com “meritocràcia”, tots dos summament atractius per a unes societats occidentals on els valors de l'esforç i el mèrit estan fortament arrelats per raons històriques, culturals o, com assenyala Weber, també religioses. Per acabar de completar el còctel legitimador del neoliberalisme, s'ha afegit el miratge de l'educació universal i gratuïta com a instrument d'igualació d'oportunitats que hauria de fer possible que, en la 'cursa dels talents', tothom surti de la mateixa línia de sortida.

I què s'ha respost des de l'esquerra a aquesta trampa però efectiva falla? Creiem en la meritocràcia? Ens conformem amb la igualtat d'oportunitats? És aquesta la versió d'igualtat que defensem els socialistes? Davant d'aquestes qüestions l'esquerra ha reaccionat –quan ho ha fet– amb una certa incomoditat i inseguretat, sense abraçar de manera clara cap de les concrecions igualitaristes que permetrien començar a dotar l'irrenunciable ideal de la igualtat d'un contingut sòlid i resistent al contrast amb la realitat. Evidentment, les possibles respostes són complexes, és clar. Si concebem un sistema meritocràtic com aquell que prima els mèrits per davant d'altres consideracions, veiem que la pregunta passa a ser què entenem per mèrit. Trobaríem, en funció del concepte de mèrit, diverses accepcions de meritocràcia. Sembla ja clar que,

si continuem en aquesta direcció, podríem tenir un apassionant debat filosòfic sobre les diferents versions meritocràtiques però dubto que trobéssim alguna drecera per arribar a algun punt que dotés de més efectivitat el nostre discurs polític.

Si, en canvi, centrem l'atenció en el concepte d'igualtat d'oportunitats, hi ha algunes qüestions que mereixen algun comentari per tractar de desemascarar la utilització que la dreta fa d'aquest concepte i, en tot cas, evidenciar les implicacions que l'aplicació efectiva d'aquest principi tindria en la nostra societat, tot mostrant les enormes diferències respecte la realitat actual.

En sentit ampli, la igualtat d'oportunitats, ja sigui en l'accepció de Rawls –per a l'accés a càrrecs o posicions– o en la versió més elaborada i econòmica de John E. Roemer (1998), la igualtat d'oportunitats fa referència a les condicions en les que s'opta a la distribució d'algun *objectiu* (renda, patrimoni, llocs de treball). Roemer explica que en aquest procés per assolir objectius influeixen, per una banda, les *circumstàncies*, que ell defineix com tot allò que escapa al control dels individus (renda dels pares, entorn socio-familiar, gènere, lloc de naixement, etc.) i, per l'altra, l'*esforç* de l'individu, que inclouria totes les variables sobre les que l'individu sí pot incidir (temps de dedicació, intensitat, preferències, risc, eleccions estalvi/oci, algunes eleccions ocupacionals, etc.).

Sembla evident, per tant, que les *circumstàncies* dels individus seran sempre determinants en la generació de desigualtats, a no ser que siguin contrarestades per *polítiques d'igualtat d'oportunitats* efectives. Aquestes polítiques d'igualtat d'oportunitats tindrien per objectiu intentar eradicar la influència negativa soferta pels individus més desfavorits per les seves *circumstàncies*. D'acord amb la visió de Roemer –més concreta en aquest punt que la de Rawls– les desigualtats de resultats seran injustes si es deuen a l'existència de *circumstàncies* que escapen al control de les persones i no ho serien si fossin només producte del que s'ha definit, en sentit ampli, com esforç personal, allò sobre el que l'individu sí en té control. Estem davant,

doncs, d'algun criteri més concret que pot ser d'utilitat per a contestar algunes de les preguntes que ens fem abans, com també pot servir per abordar el clàssic dilema entre igualtat d'oportunitats i de resultats.

Ara bé, som conscients que el problema és encara lluny de ser resolt i que la simplificació dels paràgrafs anteriors mereix –no en aquest paper– especificar amb més detall què entenem per *circumstàncies* i quines altres serien susceptibles de ser considerades com a tal¹. Però el que sí estem en disposició de fer ja en aquest punt és posar en evidència els discursos que legitimen les desigualtats de resultats existents basant-se en una suposada igualtat d'oportunitats que no existeix en la realitat.

En efecte, com veurem més endavant amb els indicadors de mobilitat social, resulta com a mínim ingenu creure que avui, gràcies a la universalització i l'extensió de la gratuïtat en l'ensenyament bàsic, les persones gaudeixen, per a l'assoliment dels seus objectius econòmics, d'un entorn en el que es com-

pensen aquelles *circumstàncies* que escapen al control dels individus. Si bé és cert que la inversió en educació és un factor multiplicador de les oportunitats vitals, també hem de tenir present que sovint l'escola té dificultats per no perpetuar o, en el pitjor dels casos, accentuar les desigualtats de partida. Alhora, la recerca disponible sobre els mecanismes que originen i perpetuen la també anomenada 'herència social' ens aporta prou evidència com per preocupar-nos per tota una sèrie de factors que intervenen decisivament en la generació de desigualtats i que difícilment són abordables amb les polítiques educatives convencionals (Carneiro i Heckman 2003, Esping-Andersen 2004). Entre aquests altres factors o circumstàncies, hi figuren l'entorn familiar, el capital social i cultural, determinades característiques psicològiques, o les competències i habilitats no cognitives, entre d'altres.

Per tant, fins i tot si escollim com accepció d'igualtat la idea d'igualtat d'oportunitats en la seva interpretació més rigorosa, la concreció d'aquest ideal –que en la seva versió més lleugera també s'ha utilitzat des de posicions conser-

Una manera de mesurar l'èxit de les polítiques d'igualtat d'oportunitats és a través de l'estudi de la mobilitat social. Si l'estudi de les desigualtats és la foto fixa del repartiment de la renda o el patrimoni en un moment determinat, l'estudi de la mobilitat social ens informa de com evolucionen els individus en l'escala social al llarg d'un període de temps

Les societats del nord d'Europa aconseguen que la renda dels seus ciutadans no depengui tant com als EEUU d'una de les principals circumstàncies que escapen al control dels individus, com és la situació econòmica familiar

¹ Potser un dels aspectes més controvertits és el rol de la intel·ligència i la consideració dels seus rèdits.

² Un indicador habitual per mesurar la desigualtat és el coeficient de Gini.

vadores— ens condueix necessàriament a una ambiciosa agenda de reforma social i polítiques transformadores que facin possible que l'èxit en les vides de les persones no depengui de factors que escapen al seu control. La lluita per la igualtat d'oportunitats real i efectiva pot ser, per tant, una excel·lent forma de treballar per la justícia social.

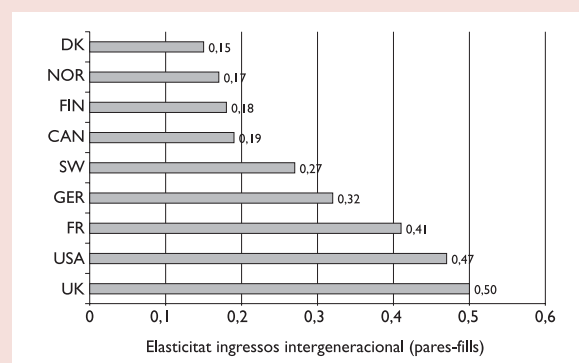
Baixant al terreny de les polítiques públiques cal, en primer lloc, continuar apostant per aquelles polítiques sobre les que ja sabem que d'alguna manera contribueixen a fomentar la igualtat d'oportunitats i combatre l'herència social, com són les polítiques educatives. En segon lloc, cal que avaluem l'impacte de les polítiques existents i innovem en el disseny de noves formulacions que aconseguixin el màxim impacte marginal (per cada euro addicional invertit), contrarestant les circumstàncies que llastren l'èxit dels més desafavorits.

Una manera de mesurar l'èxit de les polítiques d'igualtat d'oportunitats és a través de l'estudi de la mobilitat social. En efecte, si l'estudi de les desigualtats és la foto fixa del repartiment de la renda o el patrimoni en un moment determinat², l'estudi de la mobilitat social ens informa de com evolucionen els individus en l'escala social al llarg d'un període de temps, que normalment comprèn els anys suficient per comparar la renda d'un adult amb la renda dels seus pares quan tenien la seva mateixa edat.

L'estudi de la mobilitat social ha rebut l'atenció d'economistes i sociòlegs, que han desplegat diferents aparells metodològics, la majoria d'ells basats en mètodes estadístics que mesuren diversos tipus de correlacions entre les rendes d'una família o individu i els seus ascendents immediats. És un camp de recerca no exempt de dificultats metodològiques, però que, com a molts altres camps, aquestes poden ser abordades amb certes garanties i no impedeixen extreure conclusions de gran interès per a l'anàlisi social i el disseny de polítiques públiques. Cal diferenciar, en aquest punt, l'estudi de la mobilitat intra i intergeneracional: mentre la primera s'ocupa dels canvis en la renda al llarg del cicle vital dels individus, la segona —la que aquí més ens interessa— s'ocupa de la correlació entre les rendes entre pares i fills.

Miles Corak (2006) ha fet una anàlisi dels principals estudis que aborden la mobilitat econòmica, fent un esforç de selecció dels treballs més fiables i que permeten una comparació homogènia a nivell internacional. Alguns dels resultats del treball de Corak es mostren en la gràfica 1.

GRÀFICA 1.
Relació entre ingressos de pares i fills.

Font: Corak, 2006.

Aquesta gràfica compara els valors d'un indicador que mostra la relació existent entre els ingressos d'una generació i els que van tenir els seus pares en una edat similar³. D'aquesta manera, els valors són més elevats en aquells països on els ingressos estan estretament relacionats amb els ingressos dels seus pares i, en canvi, són propers a zero en aquells països on els ingressos d'una persona tenen poc a veure amb els ingressos dels pares corresponents. Així, podem apreciar que països com els EEUU o el Regne Unit són de baixa mobilitat en els que la meitat dels avantatges dels pares, quant a renda, es transmet als fills. En canvi, Noruega, Finlàndia i Dinamarca són considerats països amb alta mobilitat social, on menys del 20% dels avantatges de renda es transmet als fills. En un nivell intermedi se situarien França, Alemanya i Suècia.

Altres estudis recents (Jäntti *et al.* 2007) han aprofundit en l'estudi de la mobilitat, identificant alguns patrons comuns en la majoria de països occidentals estudiats. Així, es constata un cert immobilisme en els segments superiors i inferiors de l'escala social. Novament, aquest immobilisme és més gran als EEUU, on les persones amb menys renda tenen més dificultat per a moure's ascendentment que en altres països.

Malauradament, la dificultat de comptar amb dades longitudinals per a un període de tres o més dècades —les úniques que permeten la comparació amb garanties entre les situacions econòmiques de pares i fills— fa que sigui molt difícil disposar d'estudis sobre la mobilitat social a Espanya amb resultats que permetin la comparació internacional⁴.

Però les dades que aquí hem reproduït permeten, com a mínim, trencar molts dels mites que sovint existeixen

³ La majoria de dades corresponen a mesures entre els anys 1991 i 1997.

⁴ Tot i així, són remarcables els treballs de Carabaña (1999) i Sánchez Hugalde (2004)

entorn a la mobilitat social a l'Europa continental en comparació amb els EEUU o el Regne Unit. En efecte, el mite entorn el 'somni americà', utilitzat sovint per intentar legitimar les majors taxes de desigualtat dels Estats Units, argumentant una suposada major facilitat per ascendir en l'escala social, queda totalment desacreditat per l'evidència empírica. És justament al contrari: l'estudi rigorós de la mobilitat entre classes demostra que la mobilitat al Regne Unit i als EEUU és molt menor que en les societats del nord d'Europa, on trobem una menor correlació entre les rendes de pares i fills.

Convé extreure les conclusions oportunes sobre el que les dades sobre mobilitat en els països seleccionats ens estan indicant: l'èxit econòmic dels danesos, noruecs i finesos depèn en menor mesura de la situació econòmica familiar que l'èxit d'americans i britànics, fortament marcat per la situació econòmica dels pares. Dit d'una altra forma i, utilitzant la terminologia que abans hem presentat, les societats del nord d'Europa d'alguna manera aconsegueixen que la renda dels seus ciutadans no depengui tant com als EEUU d'una de les principals *circumstàncies* que escapen al control dels individus, com és la situació econòmica familiar. És, en aquest sentit, una mostra clara de major igualtat d'oportunitats en els països nòrdics.

Aquesta constatació ens permet tornar al punt inicial d'aquest paper, on abordàvem el dilema entre igualtat d'oportunitats i igualtat de resultats. I és que, si una cosa teníem ja clara, és la superioritat del model d'Estat del benestar socialdemòcrata davant del model liberal per a aconseguir distribucions de la renda i del patrimoni menys desiguals (Esping-Andersen 1990). Però el model nòrdic d'Estat del benestar ha tingut menys predicament pel que fa als índex de mobilitat, a la capacitat per neutralitzar l'efecte de l'herència social i, en definitiva, a la capacitat del model socialdemòcrata per oferir més igualtat d'oportunitats. Com acabem de veure, la creixent recerca en matèria de mobilitat social està proporcionant també arguments que permeten legitimar les polítiques socialdemòcrates també davant d'aquells que només trobarien justa una accepció de la igualtat definida en termes d'oportunitats.

Lluny de ser pura casualitat, comencem a tenir també prou evidències per afirmar que la mobilitat s'incrementa quan reduïm la desigualtat. En efecte, reduir la desigualtat i crear oportunitats per a la mobilitat poden ser objectius interdependents i no excloents, com ens demostra l'experiència escandinava. Així, alguns experts han demostrat com determinades polítiques públiques desenvolupades amb especial intensitat en els països nòrdics semblen contribuir de manera determinant a reduir l'impacte de l'herència social (Esping-Andersen 2004). És el cas de les polítiques centrades en els infants, com ara l'educació 0-3 anys o els esforços per l'eradicació de la pobresa infantil⁵. Si entréssim a fons a estudiar els mecanismes a través dels quals es perpetua l'herència social, veuríem com les grans desigualtats de resultats dels pares d'avui, probablement es traduiran demà en desigualtats d'oportunitats per als seus fills.

Finalment i per concloure, no fugim de les preguntes incòmodes: quina igualtat? Igualtat de què? Oportunitats o resultats? Una possible resposta, en dos temps:

Primer: la traducció del principi d'igualtat d'oportunitats en polítiques concretes, com demostra l'estudi de la mobilitat social i l'experiència –un cop més– dels països del nord d'Europa, comporta implementar polítiques redistributives que, en major o menor mesura, igualen també resultats.

Segon: l'esquerra es pot prendre seriosament l'objectiu de la igualtat d'oportunitats real i efectiva. La dreta l'ha utilitzat en els seus discursos, però no l'ha incorporat en les seves polítiques. Si avancem en aquest propòsit, si ens dotem de mecanismes per aconseguir que l'efecte de l'herència social sigui mínim, si algun dia aconseguim que les circumstàncies que escapen al control de les persones no determinin la probabilitat d'ocupar aquelles posicions millor retribuïdes, si, en definitiva, ens prenem seriosament i fins les darreres conseqüències el que des del conservadorisme tan sols es formula per mantenir l'*statu quo*, haurem fet un gran salt endavant en l'assoliment d'una de les clàssiques fites de l'igualitarisme.

La traducció del principi d'igualtat d'oportunitats en polítiques concretes, com demostra l'estudi de la mobilitat social i l'experiència dels països del nord d'Europa, comporta implementar polítiques redistributives que, en major o menor mesura, igualen també resultats

L'esquerra es pot prendre seriosament l'objectiu de la igualtat d'oportunitats real i efectiva. Si avancem en aquest propòsit, si ens prenem fins les darreres conseqüències el que des del conservadorisme tan sols es formula per mantenir l'*statu quo*, haurem fet un gran salt endavant en l'assoliment d'una de les clàssiques fites de l'igualitarisme

⁵ En aquesta línia estarien també les darreres proposades i campanyes del

Partit del Socialistes Europeus (més informació a www.pes.org)

Referències

Carabaña, J. (1999): *Dos Estudios sobre movilidad intergeneracional*, Fundación Argentaria-Visor. Madrid.

Carneiro, P. i J. Heckman (2003): "Human capital policy", a *Inequality in America*, J. Heckman and A. Krueger (Ed.), pp. 77-241.

Corak, M. (2006): "Do Poor Children Become Poor Adults? Lessons from a Cross Country Comparison of Generational Earnings Mobility," *IZA Discussion Papers* 1993, Institute for the Study of Labor (IZA), revised.

Esping-Andersen, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press & Princeton: Princeton University Press.

Esping-Andersen, G. (2004): "Unequal Opportunities and the Mechanisms of Social Inheritance." In Miles Corak (ed.). *Generational Income Mobility in North America and Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jäntti, M. & Bratsberg, B. & Røed, K. & Raaum, O. &

Naylor, R. & Österbacka, E. & Björklund, A. & Eriksson, T. (2007): "American exceptionalism in a new light : a comparison of intergenerational earnings mobility in the Nordic countries, the United Kingdom and the United States," *The Warwick Economics Research Paper Series (TWERPS)* 781, University of Warwick, Department of Economics.

Lakoff, G. (2004): *Don't think of an elephant!* Chelsea Green Publishing.

Rawls, J. (1971): *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Roemer, J.E. (1998): *Equality of opportunity*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Sánchez Hugalde, A. (2004): "Movilidad intergeneracional de ingresos y educativa en España (1980-90)." Institut d'Economia de Barcelona, document de treball 2004/1.

Weber, M. (1969): *La Ética Protestante y el Espíritu del Capitalismo*. Barcelona: Península. ■

PAPERS DE LA FUNDACIÓ

RESISTÈNCIES CULTURALS ALS SUBURBIS DE LA BARCELONA DEL SEGLE XXI

Jordi Nofre - *Papers de la Fundació*, n. 151

En els darrers anys s'ha produït a un gran nombre de ciutats europees i a les seves perifèries un procés de redefinició urbana i cultural amb importants implicacions tant positives com negatives, i Barcelona no ha quedat al marge.

Aquest paper pretén analitzar les dinàmiques generades al voltant de la renovació cultural i urbana de Barcelona i la seva Àrea Metropolitana i, en concret, les resistències a aquests canvis sorgides entre determinats sectors de la població jove. També vol corroborar l'important paper del consum cultural en la conformació d'aquestes resistències.

D'altra banda, el paper també cartografia els límits de les resistències culturals a la perifèria de la ciutat de Barcelona, tant sobre una base física espacial com a partir d'aspectes de caràcter simbòlic.

AFERS RELIGIOSOS. UNA PROPOSTA DE POLÍTICA PÚBLICA

Jordi López Camps - *Papers de la Fundació*, n. 152

La creixent diversitat de la societat catalana, en bona mesura com a conseqüència del ràpid increment de la immigració dels darrers anys, suposa importants reptes per als gestors públics en un gran nombre d'àmbits.

Afers religiosos. Proposta de política pública analitza, en primer lloc, la pluralitat religiosa a la nostra societat, el dret a la llibertat religiosa i el seu tractament normatiu al nostre ordenament jurídic; així com, la rellevància social de la religió i el concepte de laïcitat. Posteriorment, a partir d'aquest anàlisi inicial, l'autor formula una proposta de política pública d'afers religiosos basada en deu eixos fonamentals.